

Nusikaltimas ir bausmė

Toliau supažindindami skaitytojus su Vilniaus tarptautinės konferencijos "Organizuoto nusikalstamumo ypatumai Baltijos valstybėse" medžiaga, spausdiname šiek tiek sutrumpintą Lietuvos Seimo Pirmininko pavaduotojo EGIDIJAUS BIČKAUSKO pranešimą

Organizuoto nusikalstamumo pradžia Baltijos valstybėse dažnai sutapatinama su nepriklausomybės atkūrimo momentu. Mano tvirtu įsitikinimu, taip nėra. Atskaitos tašku reikėtų laikyti M. Gorbačiovo pradėtą pertvarką, kurią vertinu teigiamai. Ekonominės ir politinės reformos, galimybė gana lengvai įsigyti turto, "varžtų atpalaidavimas" sukėlė didelį nusikalstamumo, kurį vadinu "tradiciniu", augimą, iš dalies turėjusį įtakos ir "netradicinėms" mūsų valstybėse nusikalstamumo formoms atsirasti.

Kur yra galimybė įsigyti didelius pinigus, "svarių rankų" politika neegzistuoja. Juo labiau kad reformų pradžioje niekas neprognozavo, kokią įtaką tie ar kiti veiksniai gali turėti kriminogenei padėčiai, ir laiku neparengė tuo reikalu barjerų.

Manau, jog kritinės būklės ištakomis laikytinas 1985 metais priimtas įstatymas "Dėl kooperacijos". Prasidėjo nuolatinis ir nekontroliuojamas kapitalo kaupimas, "perpumpuojant" valstybės lėšas į kooperatinį, o iš esmės - į privatų sektorių. Šastingio laikais susiformavusi partinė valstybinė biurokratija įsiveržė į vakuumą, kuris formavosi žlungant administracinėms struktūroms, aktyviai jas griovė ir turtėjo šiame chaose.

Neišvengiamai "persitvarkė" ir nusikaltėliai. Iš pradžių stichiškai, o vėliau vis labiau organizuodamiesi, nusikaltėliai ėmėsi reketo, pradėjo terorizuoti įgijusius daug kapitalo asmenis. "Užsakovams" kriminaliniais metodais buvo padedama dalyvauti privatizavimo procese, po to jau ir patys nusikalstamo pasaulio lyderiai pradėjo tiesiogiai jame dalyvauti. Nusikaltėlių struktūros, neteisėtomis priemonėmis sukaupusios dideles lėšas, įtrau-

svyruoti, o vėliau iš viso beveik nuleido rankas. Dalis labiausiai kvalifikuotų pareigūnų nutarė mesti šią profesiją, tuo metu tapusią ypač nepopuliarią.

Priminsiu, kad 1986 metais Lietuvoje buvo užregistruota 140 nužudymų. Šis skaičius nuolat augo ir 1990-aisiais jau buvo 224, o 1995 m. viršijo 500. Remiuosi nužudymais todėl, kad šių nusikaltimų statistika, mano nuomone, yra daug maž objektyvi. Lygiagrečiai sparčiai daugėjo (o tai beveik tiesiogiai būdinga organizuotam nusikalstamumui) nusikaltimų panaudojant šaunamąjį ginklą, sprogdimų, kyšininkavimo faktų. Beje, panaši padėtis yra ir Latvijoje bei Estijoje.

Tiesa, pastaraisiais metais bendras nusikalstamumo lygis lyg ir stabilizavosi. Tai skatina kai kuriuos aukštus pareigūnus nusiraminti. Tačiau drįsčiau teigti, kad per šį laikotarpį organizuotas nusikalstamumas taip pat pradėjo gyventi pagal rinkos, pasiūlos ir paklausos dėsnius, ribojančius tokių struktūrų plėtrą. Visos veiklos sritys, galinčios duoti bent kiek didesnę pelną, mafijos organizacijų jau yra beveik pasidalytos.

Čia būtina pabrėžti, kad baudžiamosios teisės reformos klausimas iškilo dar gerokai iki nepriklausomybės atkūrimo. Pradėtos Tarybų Sąjungoje reformos keitė socialinę ekonominę padėtį, todėl vadovautis Baudžiamuoju bei Baudžiamojo proceso kodeksu, priimtais dar šeštajame dešimtmetyje, buvo sunku. Tad 1988 metais Lietuvos parlamentas sudarė darbo grupę naujiems baudžiamiesiems įstatymams kurti. Atkūrus nepriklausomybę, darbas šioje srityje suaktyvėjo. Tačiau pirminiai pakeitimai buvo labiau susiję su vadinamąja "ideologine" Baudžiamojo kodekso puse ir negalėjo užkirsti ke-

tos nusikalstamos grupuotės vidaus padėtį ir esant reikalui duoti teismui parodymus. Tokio "liberalizmo" - gerą šio žodžio prasme - neteko aptikti kitų valstybių įstatymuose. Deja, turiu pripažinti, jog ir ši norma, mano nuomone, suteikianti plačias galimybes teisėtvarkos institucijoms, nebuvo įgyvendinta.

Šiuo metu Seimas yra priėmęs įstatymą, nustatantį liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugos mechanizmą. Tačiau jis sunkiai įgyvendinamas pirmiausia dėl ribotų finansinių išteklių, o taip pat ir dėl mažos mūsų valstybės teritorijos. Manau, jog čia ne tik galima, bet ir būtina kooperuotis su kitomis Europos, pirmiausia Baltijos valstybėmis.

1994 metų viduryje, supratęs, jog vienas iš pagrindinių kovos su organizuotu nusikalstamumu metodų yra pakirsti jo finansines šaknis, Baudžiamasis kodeksas buvo papildytas nuostata, kad "turto konfiskavimas yra papildoma bausmė, **privalomai** skiriama už sunkius savanaudiškus nusikaltimus". Tai, kad organizuotas nusikalstamumas yra visados susijęs su savanaudiškumu, manau, niekam nėra paslaptis.

Deja, Baudžiamojo kodekso tobulinimas dažnai buvo spontaniškas, ne visados apgalvotas. Tai sunkino nusikaltimus tiriančių struktūrų darbą, skatino teisinį nihilizmą, nepasitikėjimą dažnai kaitaliojamais įstatymais. Lietuva ėjo iš esmės vien baudžiamosios politikos griežtinimo keliu, kartais net nebuvo siekiama išnagrinėti tikrosios padėties ir priežasčių, vadovaujantis vienadieniais tikslais. Šiuo metu galiojantis Baudžiamasis kodeksas numato laisvės atėmimą daugiau kaip 300 atvejų, o bausmės vidurkis sudaro daugiau kaip 3,5 metų. Tad Lietuva pagal savo teisminę praktiką yra

koordinacinės grupės darbo rezultatas buvo tas, kad teisėtvarkos institucijoms buvo įkvėpta pasitikėjimo savo jėgomis, jos buvo nuteiktos aktyviai kovoti su organizuotu nusikalstamumu.

Turbūt didžiausių diskusijų, netgi tarptautiniu lygiu, sulaukė 1993 metais priimtas Prevencinio sulaikymo įstatymas. Šiek tiek modifikuotas, jis galioja iki šiol. Pagal šį įstatymą policijos komisaras, "turdamas pakankamą pagrindą manyti, kad asmuo gali padaryti pavojingą veiką" (jei tai susiję su banditizmu, organizuotu nusikalstamumu), gavęs prokuroro sankciją, kurios pagrindumą tvirtina teisėjas, gali šį asmenį sulaikyti iki dviejų mėnesių. Tuo metu yra varžomi ir įtariamojo asmens susitikimai su advokatu. Tiesa, kai kas baiminosi, jog šis įstatymas gali būti panaudojamas politiniais tikslais ar verslo konkurentams pašalinti. Be reikalo. Man regis, jog jis buvo priimtas laiku. Ir štai kodėl. Padėtis 1993 metų viduryje rodė, jog organizuotos nusikalstamos struktūros perėjo į atvirą puolimą, jos nebesiskaitė su teisėta valdžia ir atvirai ją ignoravo, kūrė "šešėlinę vyriausybę" ir, drįsčiau pasakyti, valstybę valstybėje. Iškilo realus pavojus demokratijos raišai ir visai šaliai, juolab kad dėl minėtųjų priežasčių teisėtvarkos institucijų veikla vis dar buvo sutrikusi. Reikėjo ryžtingų kovos priemonių. Štai tada ir buvo priimtas "Asmens prevencinio sulaikymo įstatymas". Jau tai, kad dalis nusikaltėlių pasaulio vadeivų išsislapstė, išvyko į užsienį, buvo pakankamas smūgis šioms struktūroms ir įrodė, kad Seimas pasielgė teisingai. Teisėtvarkos institucijos perėmė iniciatyvą. Tačiau nusikalstamos struktūros irgi nesudėjo sudėjusios rankas. Jos